

דין קטן בעלייה למפטיר

יום שלישי ב שבת
מגילה דף כג

אהרן אברמוביץ

a8843414@gmail.com

חילוק הר"ן שקטן מצטרף לז' אך ז' קטנים אינם קוראים

איתא בגמרא במסכת מגילה (כג.): תנו רבנן, הכל עולין למנין שבעה [- קוראים בספר תורה], ואפילו קטן ואפילו אשה, אבל אמרו חכמים: אשה לא תקרא בתורה, מפני כבוד ציבור. וכך העתיקו להלכה, הטור והשולחן ערוך (או"ח סימן רפב ס"ג).

ובתב הר"ן (יג. מדפה"ר): הכל עולין למנין שבעה, פירוש, עולין להשלים קאמר, ולא שיהו כולם קטנים ולא נשים, דכיון דלאו בני חיוב נינהו לא מפקי לגמרי. וכך פסק הרמ"א להלכה (שם): ואלו, דוקא מצטרפים למנין הקוראים, אבל לא שיהיו כולם נשים או קטנים.

וביאור הדברים כמו שכתב הר"ן, שאם כל הקוראים הם נשים או ילדים אין ביכולתם להוציא את הרבים ידי חובתם, שהרי כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתם. ומכל מקום להשלים למנין שבעה, אפשר אף שהוא קטן. ובאמת בגינת ורדים (או"ח ח"ב סימן כא) תמה מאד מה חילוק יש בדבר, ומאחר ומצוה לשמוע כל קריאת הפרשה בציבור, אם כן צריך לשמוע את כל הפרשה כולה מפי גדול, ומדוע מצטרף קטן למנין שבעה. ויישב שם על פי הקבלה, כמבואר בנימוקי האר"י, שדין זה הוא דוקא בעליית שביעי, אך בשאר כל הקריאה לא מהני קטן. וכ"ש שאם עלו קטנים בכל העליות כולם, לא יצאו הציבור ידי חובתם.

חידוש הריב"ש בשם ר"ת שקטן אינו מפטיר כשמוציאים ספר תורה שני

על פי חילוק זה של הר"ן, כתב הריב"ש (סימן שכז) בשם רבינו תם (ספר הישר חלק השו"ת סימן מח אות ה), שבשבת שמוציאים בה שני ספרי תורה, מאחר ובספר השני קורא המפטיר בחובת היום, בפרשת המוספים או בד' פרשיות וכיוצא בזה, אי אפשר להעלות קטן לקרוא, אלא צריך שיקראנה גדול. כיון שלגבי קיום חובת היום הזה, אין הקטן יכול להוציא את הרבים ידי חובתם, ורק לענין להצטרף לשבעה קוראים, התירו לקטן לעלות לתורה (וכ"כ הריב"ש בתשובה ל"ה ושכ"א).

והעתיק דבריו הבית יוסף (שם), אמנם קודם דבריו העתיק הבית יוסף גם דברי המרדכי (סימן תתט), שכתב שאין להקשות על מנהגינו שקטן קורא במוספין, דכיון שקטן עולה למנין שבעה כל שכן שעולה לתורה לפרשת המוספין. וכן הביא בשם שו"ת מהר"ם מרוטנבורק (ד"פ סוס"י קי) שכתב על מה שהקטן קורא במוספין, שאין לחוש לכך, כיון שלכתחילה עולה קטן למנין שבעה וכ"ש למפטיר של ימים טובים שלא מצאנו לו מקור בתלמוד. ועוד הוסיף הבית יוסף להביא בשם 'תשובה אשכנזית', שאף הוא הסכים לזה, אלא שכתב: וקצת ליבי מגמגם על פרשת זכור. והיינו שפרשת זכור שקריאתה מן התורה, אפשר שקטן אינו יכול לעלות בה. ותשובה זו לה נתכוון הב"י היא משו"ת מהרי"ל (סימן קסז) שם נמצא לשון זה: וקצת ליבי מגמגם וכו'.

למדנו, אם כן, שנחלקו הפוסקים אם קטן יכול לעלות לתורה בקריאת מפטיר במוספין. דעת הריב"ש שבכל דבר שהוא מחובת היום אין קטן יכול לעלות שכן אינו יכול להוציא את הרבים ידי חובתם. ואילו דעת שאר הפוסקים - שאף דבר שהוא מחובת היום קטן רשאי לעלות בו לתורה.

ובאמת סברת הריב"ש מבוארת וכמו שהביא מקור ושורש לדבריו מדברי הר"ן, וצריך להבין מה דעת החולקים וסבורים שקטן יכול לעלות אף למפטיר כשם שעולה למנין שבעה קוראים. וביותר שמלשון המרדכי נראה שהדבר כה פשוט לו, עד שהוא לומד זאת ב'כל שכן', שאם יכול לעלות במנין שבעה קוראים, ודאי שיכול לעלות בפרשת המוספין.

הכרעת הב"ח דלא כדעת הריב"ש וביאור ה'כל שכן' שהעמיד המרדכי

והב"ח (שם סק"ב) נקט באופן פשוט כדעת הני פוסקים ודלא כדעת הריב"ש, וכתב שהדבר מותר לכתחילה לדעת כל הגאונים מלבד הריב"ש, ואין הלכה כיחיד במקום רבים. וכן נוהגים היתר בכל המקומות. ושוב הוסיף, שאף הריב"ש שכתב כן בשם רבינו תם, לא אמר לאסור אלא בסתם קטן שאינו יודע למי מברכים, אבל קטן היודע למי מברכים ועולה למנין שבעה אף שתקנת שבעה היא תקנת משה רבינו ותקנת עזרא [כמבואר בב"ק (פב.)], כל שכן שעולה למפטיר במספין שאינו אלא תקנת הגאונים אחר התלמוד.

הרי לנו שהכריע הב"ח כדעת המרדכי ושאר הפוסקים הסוברים כדבריו, ובתוך דבריו ביאר לנו גם מהו הב"ש שהזכיר המרדכי, וזאת לפי שתקנת שבעה קוראים היא תקנה קדומה ע"י משה ועזרא, ואילו תקנת מפטיר במוספין - תקנה מאוחרת היא, שתקנה הגאונים לאחר חתימת התלמוד.

ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ז סימן א, ענף א, אות א) הציע לבאר עוד את הכ"ש שבדברי המרדכי, וזאת לפי מה שהקדים המרדכי שם להביא את מנהגו של רבינו אליעזר שהנהיג שאפילו כשמוציאים שני ספרי תורה, אין המפטיר קורא מה שלא קראו שבעת הקוראים, אלא העולה השביעי קורא בספר השני, ואחריו חזור המפטיר וקורא את מה שכבר קרא. והביא שכן הנהיג רבינו משולם בעירו, וכן מנהג צרפת, ודלא כמנהגינו שאנו נוהגים להעלות את המפטיר לחוד לספר התורה השני.

ולפי זה ביאר הציץ אליעזר, שאם מתייחס המרדכי בדבריו להנהגת רבינו משולם שהזכיר קודם לכן, נמצא שאת המפטיר כבר קרא גדול וכבר הוציא את הציבור ידי חובתם, ואם כן ודאי שאפשר ללמוד מכ"ש שאם למנין שבעה מצטרף קטן, אף שהיה מקום לומר שחובת שבעה מצריכה גדול דוקא, כ"ש שקריאת המוספין - אחר שכבר קראם גדול - מותרת בקטן.

תמיהת ה"ח על חילוק הריב"ש שאין לו שורש בסברת התלמוד ויישוב הציץ אליעזר

ובתשובה (שו"ת ה"ח סימן קנח) מוסיף ה"ח ומאריך בדיון זה. ושורש דבריו, שמה שאנו קורין בספר שני בקרבנות היום במועדות, לא מצינו לזה סמך לא במשנה ולא בתלמוד. והר"ן (מגילה י:) הוסיף והוכיח מדברי הגמרא שבזמננו לא היו מוציאים ספר שני לקרות בקרבנות היום. והרא"ש כתב, שאפשר שאחר שנשלם התלמוד תקנוהו רבנן סבוראי או הגואנים. ואילו מנין הקרואים הוא מתקנת משה רבינו ועזרא. ואם לגבי מנין הקרואים אמרו שקטן עולה למנין שבעה, כל שכן שיכול לקרות בקרבנות היום, שאין קריאה זו חיוב מתקנת משה רבינו ועזרא אלא תקנת הגאונים בלבד.

דבריו מתייחס הר"ן גם למה שנסתייע הריב"ש בחילוק הר"ן, בין הצטרפות קטן לשבעה קרואים ובין שבעה קרואים שכולם קטנים, וחדש לפי זה הריב"ש שהוא הדין שיש לחלק בין הצטרפות לשבעה קרואים ובין עליית קטן לקריאת מפטיר בספר תורה שני, שרק הוא הקורא בו.

והב"ח תמה על חילוק זה, והוא מכנהו: דקדוק חלוש שלא נמצא לו שורש וענף בסברת התלמוד. הוא גם מחלק בין נידון זה לדברי הר"ן, שהרי הר"ן איירי באופן שכל הקריאה כולה אינה אלא על ידי קטנים, משא"כ בנידון הריב"ש הקריאה עצמה יש בה גדולים, ורק הספר השני הוא שמיוחד לקטן לבדו - ויש לומר שלא הספק גורם אלא הקריאה היא העיקר, וכל שבקריאה יש גם גדולים סגי בכך.

בציץ אליעזר מעיר שנראה שהב"ח לא ראה כי אם תשובת הריב"ש שבסימן ל"ה ושבסימן שכ"א, אך לא ראה דבריו בסימן שכ"ו, שהרי שם מאריך הריב"ש ומביא מקור ושורש לסברת חילוקו. וזאת מסתירת הוראת הגאונים ובין גמרא מפורשת במסכת כתובות. הגאונים הורו שהקובר את מתו ברגל, יום טוב שני עולה לו למנין שבעת ימי אבילות, ואף שאינו נוהג בו אבילות, מכל מקום אינו צריך להשלים אחריו אלא ששה ימים. מאידך בגמרא בכתובות (ד.) מבואר שאם מת אביו של חתן, נוהג כל שבעת ימי המשתה ואחר כך נוהג שבעת ימי אבילות.

ולכאורה סתרו הדינים זה לזה, מדוע לא יעלו ימי המשתה למנין שבעת ימי אבילות, כיון שאין נוהג בהם אבילות רק מדרבנן, כדרך שיום טוב שני עולה למנין ימי האבילות כיון שרק מדרבנן אין נוהג בו אבילות. אמנם החילוק מבואר, וכ"כ הרמב"ן, שיום טוב שני אינו עולה אלא כנגד יום אחד, ועדיין יקיים דין אבילות בשאר ימים, ויום זה מצטרף עם שאר הימים לקיום דין שבעת ימי האבילות. משא"כ לגבי שבעת ימי המשתה, אם יעלו למנין ימי האבילות, נמצא שכלל לא ינהג אבילות. ומדין זה מצא הריב"ש מקור לסברת חילוקו, בין עליית קטן כאחד משבעת הקרואים, ובין עליית קטן למפטיר בספר תורה שלא קרא בו גדול. כי קטן יכול רק להצטרף לגדול אך לא להוציא את הציבור ידי חובתם בפני עצמו.

חילוק הציץ אליעזר בין מפטיר ביום טוב לר"ח חנוכה וד' פרשיות

והנה עד כה הבאנו דברי הבית יוסף, אשר מדבריו נראה שכך את דעת המרדכי, מהר"ם מרוטנבורק ומהרי"ל בכריכה אחת, שלדעת כולם קטן יכול לעלות לתורה במפטיר, ואילו לדעת הריב"ש קטן אינו יכול לעלות למפטיר בספר שני. ולפי זה נראה שהבית יוסף שהמרדכי התיר לקטן לעלות לכל מפטיר, אף כמפטיר בד' פרשיות. שהרי על זה הוסיף שפקפק בשו"ת מהרי"ל שמא אינו יכול לעלות לפרשת זכור, ומשמע שבשאר פרשיות מתיר המרדכי.

ובספר המנהיג (הל' שבת סימן לד) הביא בשם רבינו תם, שבשבת שהמפטיר קורא פרשת חובה, כגון: ראש חודש, חנוכה וארבע פרשיות, אין הקטן רשאי לעלות להפטיר. שכל המחוייב בדבר מוציא את הרבים ידי חובתו, וכל שאינו מחוייב בדבר אין מוציא את הרבים ידי חובו. ובפשטות דבריו אלו הם כדברי ה"ח בדעת רבינו תם, שקטן אינו עולה בשום מפטיר שהוא.

אמנם הציץ אליעזר מעיר שיתכן והמרדכי כלל לא נחלק על רבינו תם, ואפשר לקיים דברי שניהם זה לצד זה, באופן שלא יחלקו ביניהם. שהרי רבינו תם דקדק בדבריו ולא הזכיר כלל מוסף של יום טוב, אלא רק מוסף של ראש חודש וד' פרשיות, ומאידך המרדכי אף שהזכיר בסתמא 'פרשת המוספין' ולא הזכיר שהכוונה ליום טוב ממש, אך בשו"ת מהר"ם מרוטנבורק שהזכיר הבית יוסף, שאף הוא סובר כדעה זו, מבואר שהנידון הוא לגבי מוסף של יום טוב. ומעתה, אפשר לומר שהמרדכי שהתיר לקטן לעלות למפטיר היינו דוקא במפטיר של יום טוב, ואילו רבינו תם שאסר על קטן לעלות למפטיר, דקדק ודיבר דווקא על מוסף של ר"ח וד' פרשיות, אך זה מודה לזה וזה מודה לזה.

חילוק השיבולי הלקט בין ה'מפטירים' בדן אמירת קדיש קודם מפטיר

ומקור החילוק בין מוסף של ר"ח למוסף של ד' פרשיות, נמצא כבר בשיבולי הלקט השלם (סימן עט) בשם רבינו ישעיה בספר הלקט, לענין אמירת קדיש בין הקריאה למפטיר. שכתב שם שיש לחלק בין קריאת הומספין שאינה חובה, שהרי אינה נזכרת לא במשנה ולא בתוספתא ולא בתלמוד בבלי ולא בירושלמי, ואינה אלא תיקון הגאונים וראשי ישיבות. ולכן מפסיק בקדיש ביניהם, להורות שאין זה חלק מחובת הקריאה. משא"כ קריאה של ארבע פרשיות ופרשת ר"ח שהן חובת היום, בכה"ג קורא אותם אחד משבעת הקרואים ואין מפסיקים בקדיש ביניהם.

ולפי זה, מוסיף הציץ אליעזר, יש לפרש שחילוק זה נכון גם בנוגע לעליית קטן, שדבר שאינו אלא תקנת גאונים מותר אף לקטן לעלות, משא"כ דבר שהוא מחובת היום כד' פרשיות, בכה"ג צריך גדול שיעלה. אמנם עכ"פ הבית יוסף נראה שלא חילק בענין זה, כפי שנראה מהבאת דברי המהרי"ל אחר דברי המרדכי. וכן משמע ממה שפסק השו"ע (סימן רפד ס"ד) בסתמא שקטן מפטיר, ומשמע שמפטיר בכל מפטיר שהוא אף בחובת היום. וכן דקדק בספר אמת יעקב (פרק תורת עליית קס"ת אות כח).

"אמנם

הציץ

אליעזר

מעיר,

שיתכן

והמרדכי

כלל לא

נחלק על

רבינו תם,

ור"ת איירי

במוסף

של ד'

פרשיות,

והמרדכי -

במוסף של

יום טוב"

החידוש היומי הוקדש
לזכות

הרב י.ג. שליט"א

לרגל אירוסי

הבן בשעטומ"צ